

Kitlyn Tjin A Djie

Ouderschap in een Wij-systeem

2000
Tweede
Alice van der Pas lezing

Kitlyn Tjin A Djie
Ouderschap in een Wij-systeem

tweede
Alice van der Pas lezing
2000

Lay-out en tekeningen:
Print:
©:

K. van Buuren
Huisdrukkerij RUU Utrecht
Stichting INO, 2000

Voorwoord

Een lezing over werken met ouders uit een andere cultuur kan nog zo interessant van inhoud zijn, het blijft een puur intellectuele ervaring zolang de spreker zelf zich niet gedraagt zoals bij die cultuur past en zolang ze je niet laat ervaren hoe het voelt *binnen* die andere cultuur.

Kitlyn Tjin A Djie is zo'n spreker. Wanneer zij vertelt, dan maakt ze de luisteraar tot onderdeel van haar beschermjas, onontkoombaar. Ze doet iets met je. Aan den lijve voel je wat 'beschermjas' betekent, voor eens en voor altijd.

Je zit ook niet meer op je eentje te luisteren: het hele gehoor wikkelt zich beschermend om de spreker heen en samen zorg je ervoor dat haar lezing op zijn pootjes terecht komt. Weet de spreker het even niet meer, dan wenkt ze iemand uit het gehoor of de cameraman om hulp. Ze heeft voor de zekerheid al enkele getrouwen meegebracht, haar intellectuele moeder en professionele maatjes, maar het duurt niet lang of eigenlijk iedereen in de zaal hoort tot haar 'inner circle'.

Als dat een beschermjas is, dan weet ik nu hoe eenzaam het is wanneer je het zonder moet stellen en, hoe belangrijk het dus is om er als ouderbegeleiders voor te zorgen dat wij voor cliënten op de eerste plaats zelf als provisorische beschermjas fungeren en vervolgens bewerkstelligen dat ook de eigen familie of een ander sociaal netwerk hen weer omwikkelt. Niet alleen cliënten uit Suriname of Nigeria hebben dat nodig om hun kinderen groot te brengen, Hollandse ouders evengoed.

Als u de tekst in dit boekje heel aandachtig leest - neem er de tijd voor - kunt u waarschijnlijk nog iets navoelen van mijn ervaring toen Kitlyn Tjin A Djie hem voor het eerst uitsprak: dat ik een belangrijke, oude wijsheid hoorde en mee naar huis mocht nemen.

Waarschijnlijk is de werkwijze die Kitlyn Tjin A Djie ons voordoet al eeuwen lang beproefd, in vele culturen. Laten we hem ter harte nemen.

Alice van der Pas
Den Haag, mei 2000

Ouderschap in een Wij-systeem

Inleiding

Toen er sprake van was dat ik voor de Sectie Ouderbegeleiding van de NVRG een lezing zou houden en ik vroeg “*wat verwachten jullie van me?*” ontspoon zich een discussie over wat er nu zo anders gaat in Nederland en schoot me het volgende voorbeeld te binnen:

Laatst belde de conrector van de school van mijn zoon en zei: “mevrouw, we moeten eens praten over de resultaten van uw zoon. Wanneer kunt u met hem bij me komen”. Hoewel ik al lang hier ben, overviel het me toch een beetje: vanuit mijn achtergrond praat je eerst met de ouders en dan pas met de zoon erbij. Hij is 16, wordt binnenkort 17 en voor de conrector is het volstrekt helder dat zoonlief bij zo iets aanwezig is, maar ik voelde me toch gediskwalificeerd, zeker toen zij, mijn aarzeling bemerkend, er fijntjes aan toevoegde: “Wij doen hier niets achter de rug van een kind om.”

In deze lezing zal ik het onder anderen hebben over de achtergrond van dit voorbeeld, waarom ik zo hets was over de neerbuigende zelfingenomenheid van "mevrouw de conrector" die weet hoe je met kinderen om moet gaan en over haar gebrek aan kennis van, respectievelijk bereidheid om zich in te leven in mijn culturele achtergrond en ook over hoe moeilijk het voor mij is om, ondanks al mijn inspanningen van de afgelopen jaren, het anders, beter te doen, niet te pretenderen iets te hebben bedacht dat universeel is en waar iedereen het mee eens zal zijn.

Ik heb drie verhalen voor jullie. Het eerste is het verhaal van de interculturele competentie (Roth, 1996) en de ontwikkeling daarvan. Het tweede is mijn eigen verhaal. Aan de hand van mijn genogram illustreer ik wat het betekent om op te groeien in een familie waar gezamenlijke verantwoordelijkheid, samenhang en hiërarchie belangrijker zijn dan autonome ontwikkeling en het leren maken van eigen keuzes. Of in gezinnen waar kinderen behalve een psychologische waarde, ook een materiele betekenis hebben en wat dat betekent voor je identiteitsvorming (Kaïtçibaï, 1996). Wat dat weer betekent voor ouderbegeleiding komt dan kort ter sprake. Tenslotte wordt het begrip migratie aan de hand van theoretische concepten neergezet en kijk ik wat we ervan kunnen leren voor de hulpverlening aan migranten.

Alle drie de verhalen kunnen aankopingspunten genereren voor het begeleiden van ouders uit andere culturen dan de Nederlandse. Ik leg de nadruk op het zoeken naar mogelijkheden om westerse theoretische concepten en methodes zodanig aan te passen dat zij aansluiten bij de noden en behoeften van niet-westerse wij-systemen¹. Ik vraag jullie om met mij mee te kijken en mee te denken over vertaalslagen om die concepten en methodieken beter te laten aansluiten bij de opvattingen van zwarte- migranten- en vluchtelingengezinnen, families en ouders. Ik hoop dat jullie straks in de discussie je expertise met me willen delen.

Als vierde van zes kinderen en opgegroeid in een wij-cultuur, voel ik mij nietig zonder context en als mijn familiecontext mij niet bijstaat zal ik ter plekke een nieuwe context moeten creëren. Ik heb vandaag hier ook zo'n structuur gecreëerd. Mijn intellectuele moeder is gelukkig in de zaal, "dag Nel", maar ook als ze er niet was zou ik haar bij jullie introduceren en haar bij mij neerzetten. Ook neem ik voortdurend corrigerende, controlerende en gezaghebbende figuren mee om opnieuw mijn steunpatroon te herscheppen. Dergelijke “beschermjassen” moeten wij ook migrantenouders of -families aanreiken, maar daarover later.

Interculturele competentie

Mijn eerste verhaal gaat over interculturele competentie. Interculturele competentie bestaat uit een viertal onderdelen: het kennen van je eigen culturele bagage; de kennis van andere culturen; culturele gevoeligheid en het vermogen om je te verplaatsen in de positie van de ander.

Kennis van je culturele bagage

Culturele bagage is wat je van thuis meekrijgt. Triandis (1972) heeft dat mooi geformuleerd:

“....Subjectieve cultuur is het geheel van gevoelens, houdingen, ideeën en veronderstellingen, die leden van een bepaalde cultuur belijden en die, hoewel deze als heel belangrijk worden ervaren, moeilijk te verifiëren zijn.....”

Van der Valk, antropologe en collega bij de Hogeschool van Amsterdam, schrijft over de culturele bagage van de Nederlanders. Deze wordt gedomineerd door de principes van gelijkheid, met hoog in het vaandel gelijke rechten voor ieder mens. Ze schrijft over consensus, eerlijkheid en tolerantie en welke geschiedenis daaraan ten grondslag ligt. Het vechten tegen het water vereiste gelijke rechten en noodzaakte tot overleg en consensus. Het boerenleven vroeg een arbeidsorganisatie waarbinnen de taken eerlijk over de mannen én de vrouwen verdeeld werden (Van der Valk & Blauwbeen, 1995).

Vanuit een historisch gezichtspunt vormen de Nederlanders dus een collectieve samenleving met een gezamenlijke verantwoordelijkheid. Pas in de laatste decennia heeft dit plaats gemaakt voor individualiteit en de persoonlijke verantwoordelijkheid. Het is jammer dat in de Nederlandse opleidingen zo weinig aandacht aan de cultuurhistorie wordt besteed. Ik merk in mijn cursussen dat Nederlanders de historische achtergronden van hun eigen cultuur (hun culturele bagage) slecht kennen. In contacten met migranten, die vaak wel een goed inzicht in hun cultuurhistorie hebben, is dat een gemis.

Gerelateerd aan het historisch inzicht is kennis nodig over het koloniaal verleden. Veel mensen van niet-Nederlandse origine weten wat het is om gekolonialiseerd te zijn, iets wat voor de Nederlandse hulpverlener niet zo vanzelfsprekend is. Ik kom zelf uit een kolonie en heb aan den lijve ondervonden wat het betekent om van de “gunsten” van de kolonisator gebruik te mogen maken. Ik ben bij de nonnen op school geweest en heb goed geleerd dat het nooit toegestaan is dat een niet-westerling evenveel, laat staan méér weet dan westerlingen. Dat is verboden en dat hebben ze me ingepeperd ook.

Ik heb het eens gewaagd om te zeggen, dat het Engelse koningshuis vier kinderen had en niet drie zoals de juf beweerde. at betekende dat ik een week van school werd gestuurd. Toen ik met opgestoken veren en de encyclopedie als bewijs weer op school kwam, kon ik rechtsomkeert maken. Weer een week naar huis.

Dit zijn de meer extreme voorbeelden, een mildere straf was een flinke tijd in de prullenbak staan, “want prullen horen in de prullenbak,” zei Soeur Supérieure.

Tot de culturele bagage behoren, naast kennis van de culturele geschiedenis:

- * kennis van de familietraditie; hoe neemt de familie besluiten, met name rondom kinderen?
- * kennis van de familiegeschiedenis; zijn er zich herhalende patronen? zijn er geheimen of zaken waar niet over gesproken mag worden?
- * de zeden en gebruiken; wat is onder elke omstandigheid al dan niet toegestaan/ gebruikelijk?
- * de moraal; hoe word je geacht te reageren in een bepaalde situatie?
- * het belang van gender; is men opgegroeid in een patriarchale of matriarchale omgeving?
- * de plaats van het geloof; atheïsme, monotheïsme, polytheïsme;
- * de klasseverschillen; ben je voor een dubbeltje geboren bent of voor een kwartje? Zijn er ondoordringbare schotten tussen de klassen?
- * de taal; is men gewend zich in één of in meer talen uit te spreken? (Van Meekeren, 1991)
- * de gezagsverhoudingen; zijn de onderlinge posities hiërarchisch (“moeders wil is wet”) of egalitair (consensus en overleg) van opzet?

Culturele bagage is een complex geheel dat een sleutelrol speelt bij bewustwording van het eigen handelen en reageren in het contact met de ander.

Denk niet dat interculturele competentie alleen voldoende is voor een goed contact met buitenlanders, migranten, vluchtelingen of andere “moeilijke” gevallen. Kennis van de bron van de eigen ruggemergreactie is in alle hulpverleningscontacten beneficiair.

Kennis van andere culturen

Dat men in dit kader kennis van andere culturen moet hebben zal duidelijk zijn. Het kennen van andere culturen is niet zozeer het beschikken over receptuur om in die en die situatie zus of zo te handelen, maar een middel om je bewustzijn van je culturele bagage en je cultuurgevoeligheid te onderbouwen en te ontwikkelen.

Belangrijk daarbij is niet alleen de maatschappelijke context (het migrantsysteem, een niet-westers wij-functionerend systeem, matriarchaat, patriarchaat, een totalitair systeem), maar ook in welk tijdsbestek en op welke plaats het leven zich afspeelt.

In de tijd van mijn grootvader was het bij diverse groepen in Suriname chic om veel vrouwen te hebben en zoveel mogelijk kinderen. Eén generatie later was dat volstrekt ongepast.

Culturele gevoeligheid

Behalve van kennis over je culturele bagage, is het belangrijk je bewust te zijn van je eigen culturele gevoeligheid (Jessurun, 1997). Wat is de onderliggende reden voor je handelen en oordelen? Anders gezegd, waar komen de eigen normen en waarden en dus de waardeoordelen vandaan? Wat zijn de motieven voor je oplossingen en hoe betrekkelijk zijn die? Vanuit welk referentiekader interpreteer je non-verbale, niet-rationele en symbolische signalen? Met andere woorden hoe bewust ben je van de relativiteit van je waarneming?

Tot culturele gevoeligheid behoort het vermogen om te weten waarover en op welk niveau er gecommuniceerd kan/mag worden. Op welke onderwerpen rust er al dan niet een bewust taboe: waar wil/kan je niet over praten, waar wordt je kwaad, verdrietig, ongelukkig van? Jessurun geeft een aantal oefeningen om je eigen culturele gevoeligheid te leren kennen, zoals via je naam en via je genogram. Ik heb haar boek altijd bij mij: het gedachtegoed in mijn rugtas.

Daarnaast is culturele gevoeligheid ook het vermogen om met je eigen spanningen en onzekerheden adequaat om te gaan: bijvoorbeeld om te weten wat je stressgevoelige punten zijn. Sommigen ondervinden stress als mensen hen niet aankijken tijdens een gesprek. Ik voel me er tenminste erg ongemakkelijk bij. Een ander voorbeeld is de spanning die optreedt wanneer je als hulpverlener, afkomstig uit een klein kerngezin, een cliënt treft met een verwantschapsysteem van meer dan 300 personen, met drie vaders en moeders per kind en meer dan honderd tantes, ooms, neven en nichten die zich met van alles en iedereen bemoeien.

Verplaatsen in de positie van de ander

Tenslotte is het belangrijk om je in de positie van de ander te kunnen verplaatsen. Dat kun je niet uit een boekje leren, daarvoor moet je in werkelijkheid of in gesimuleerde situaties zaken als eenzaamheid, buitengesloten worden, gediscrimineerd worden, tegen taalbarrières lopen, aan den lijve ondervinden. Niets is zo verhelderend als eens in de positie van een hulpvragende te zitten, of openlijk gediscrimineerd te worden, bijvoorbeeld omdat je toevallig blank bent.

Een ervaring van een kennis illustreert dit. Op een goed moment stapte hij in Suriname als enige blanke een stoffenwinkel binnen. Er viel onmiddellijk een ijzige stilte en iedereen (mijn kennis zowel als de overige aanwezigen) voelde zich duidelijk gegeneerd. Het duurde even voor bij de man het kwartje viel: "Je begrijpt dan pas wat het is om als kleurling in een westerse wereld te moeten leven, je valt altijd op".

Analyse van het familiegenogram Tjin A Djie

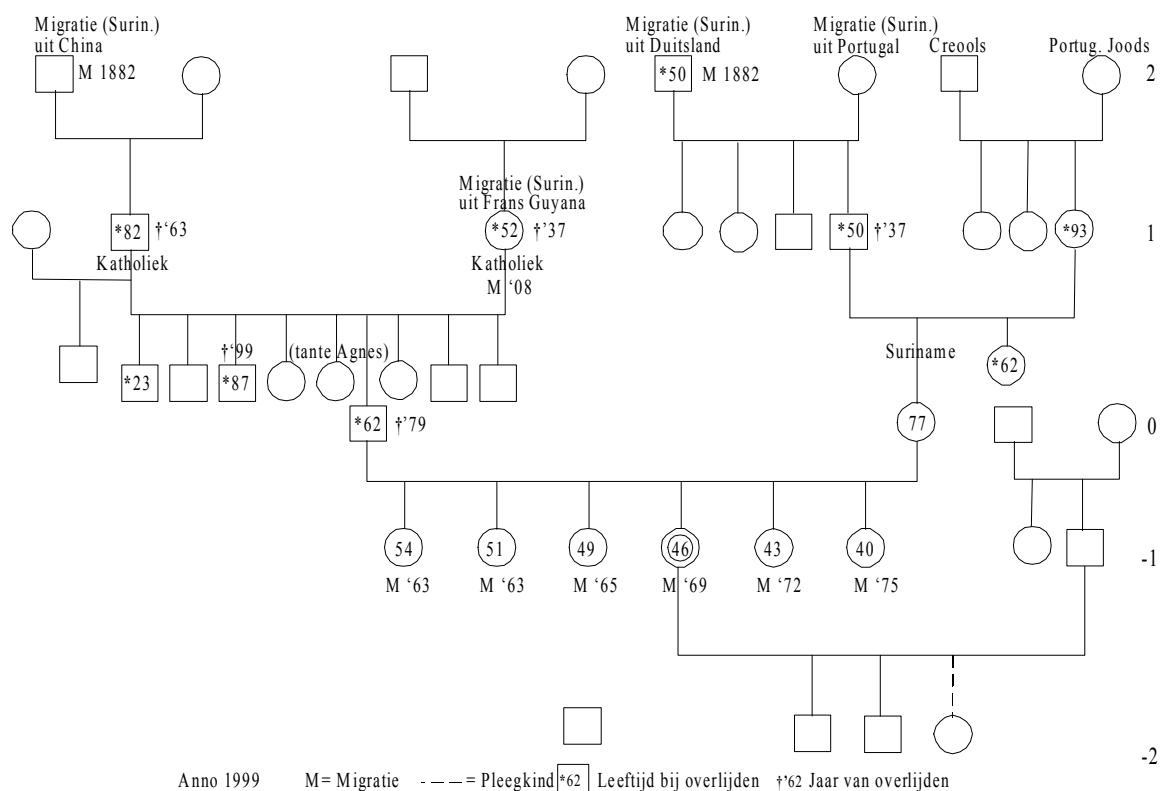
Het genogram is een uitstekend middel om je culturele gevoeligheid te vergroten. Ik heb gemerkt dat het ook helpt om je culturele bagage in beeld te brengen. Een familiegenogram combineert bekende en minder bekende gegevens met allerlei belangrijke gebeurtenissen uit je leven. Het is een stafkaart van de familie met gegevens die over de generaties heen gaan. Een genogram kan coalities, driehoeken en andere relatiepatronen zichtbaar maken. Belangrijke relatiestructuren, zowel uit het heden als uit het verleden, maar ook culturele normen en waarden krijgen gestalte. In geval van migratie kan het effect ervan op deze patronen zichtbaar gemaakt worden. Het kan je de worsteling met de cultuur, de taal, de relaties en de manier van functioneren in je gezin beter doen begrijpen. Analyse van je familiegenogram geeft je inzicht in het verband tussen gebeurtenissen en relaties in het leven en je opvattingen over leven en welzijn.

Ik ga daarom mijn eigen familietekening maken en zal aan de hand daarvan iets vertellen over niet-westerse, wij-functionerende systemen; over besluitvorming in onze familie en waarom en hoe in een dergelijk systeem ouderbegeleiding zou moeten leiden tot het stimuleren van besluitvorming in de familie en tot familiecontinuïteit. Dit verhaal wordt afgewisseld met opmerkingen, suggesties en ook waarschuwingen voor hulpverleners. Ik maak daarbij een vertaalslag van de definitie van ouderbegeleiding zoals die door Van der Pas is geformuleerd, naar de toepassing daarvan in een wij-cultuur.

Het is belangrijk wanneer je een genogram maakt van een migrantensysteem om daar de verhalen over etniciteit en migraties in mee te nemen.

Samenstelling

Veel mensen weten dat ik de vierde van zes ben, vierde van zes dochters. Ik heb het een en ander in het genogram van figuur 1 getekend. Niet alle gegevens zijn opgenomen omdat niet alle verhalen aan buitenstaanders mogen worden verteld, maar voor hetgeen ik u wil verduidelijken zijn er voldoende gegevens voorhanden.

Figuur 1 Genogram van Kitlyn Tjin A Djie

Nel Jessurun heeft een mooie oefening opgenomen in haar boek 'Transculturele Vaardigheden': het verhaal van je naam. Aan de hand van die oefening krijg je een deel van je culturele bagage boven tafel. Mijn naam, bijvoorbeeld, is Kitlyn. Dat komt van het Chinese woord kit-ling, wat betekent 'genoeg', 'genoeg dochters'. Ik hoop dat er geen Chinezen in de zaal zitten die me kunnen betrappen op onwaarheden, want ik vertel, afhankelijk van de context, wel vaker onwaarheden (Martin & Nakayama, 1996). Mijn vader is Chinees. Hij maakte er Kitlyn van, om zoals ik het heb opgevat, West en Oost met elkaar te verbinden. Lyn(n) is immers Amerikaans.

'Wat houd je vast' en 'wat geef je prijs' zijn belangrijke vragen om aan elke migrantenfamilie te stellen.

Mijn vader had veel broers en zussen en ook nog een halfbroer uit een voorrelatie van mijn grootvader. Grootvader had veel geld, meerdere vrouwen en vele kinderen. Overgrootvader kwam in 1882 uit Themsemwoei in Zuid-Oost China naar Suriname. Hij kwam net na de contractarbeiders, u weet wel, die mensen die geronseld werden om het wegvallen van de slaven te compenseren. Overgrootvader kwam naar Suriname in het kader van een clan-herenigingsprogramma en trouwde een Chinese vrouw. En wat gebeurt er als je familie verhalen gaat verzamelen van jezelf, van je ouders? Dan komen ook de geschiedenissen van de landen van herkomst in beeld.

Mijn grootvader trouwde ook met een Chinese. Hij werkte als mede-eigenaar in de goudmijnen op de grens van Suriname en Frans Guyana en kwam vaak in Frans Guyana om inkopen te doen en zo

ontmoetten zij elkaar. Ze trouwden in 1908 en mijn oma emigreerde naar Suriname. Zij bracht haar élan, haar savoir vivre mee, compleet met Franse hoeden, porselein en Franse taal en introduceerde dat in het grote Chinese systeem. Dat was overigens een heel apart systeem, want hoewel men etnisch gesproken Chinees was, was mijn grootvader katholiek en verder werd er in zijn gezin uitsluitend Nederlands gesproken. Dat laatste betekende eigenlijk dat de familie zich buiten de Chinese gemeenschap bevond: een Chinees die geen Chinees meer spreekt, geldt als een verlorene. Maar grootvader bleef wel met stokjes eten. Grootmoeder was een echte Chinese, maar bleef Frans spreken. En toen iemand een keer vroeg: “*wat spraken jouw grootouders nu samen?*” moest ik het antwoord schuldig blijven. Het maakte me wel nieuwsgierig en daarom heb ik het aan tante Agnes (vaders oudere zus) gevraagd. Ze bleken Sranang Tongo, de Surinaamse taal, met elkaar te spreken.

Nu ik het toch over Tante Agnes heb, kom ik als vanzelf op het punt van gezag en gezagsdragersⁱⁱ. Het kostte me moeite om tante Agnes te benaderen, zij staat hoog in de hiërarchie van gezagsdragers en zo iemand val je niet lastig met triviale vragen. Mijn oudste zus, die vanwege haar positie veel gemakkelijker toegang heeft tot Tante Agnes dan ik, heeft me veel ontbrekende informatie verschaft.

Een van de handicaps van de hulpverlening aan ouder en kind in Nederland is, dat deze zich veelal beperkt tot het kerngezin. Er is te weinig oog voor de plaats en de functie van de gezagsdragers in het grotere familiesysteem.

Gezag en gezagsdragers

In systemen zoals mijn familie vind je in elke generatie een of meer personen die het gezag vertegenwoordigen. Gezag is heel belangrijk voor de besluitvorming en dus voor de familierelaties en de familiecontinuïteit. Gezag verkrijgen heeft zo zijn eigen ongeschreven wetten, die bovendien nog per familie verschillen. In zijn algemeenheid komt het er op neer dat gezag er primair is op basis van anciënniteit: ik zorg voor de twee zusjes onder mij, die hebben te doen wat ik zeg en ik heb te doen wat mijn oudere zusjes zeggen. De eerstkomende in een generatie heeft dus het meeste recht op gezag. Maar er zijn gradaties: sommige personen krijgen gezag over een grotere eenheid dan de eerstvolgende persoon in anciënniteit. Dat zijn dan de gezagsdragers van de familie. De gezagsverhouding tussen gezagsdragers uit verschillende generaties wordt over het algemeen ook door anciënniteit bepaald.

Binnen deze regels is een groot aantal variaties mogelijk. Het is dus niet mogelijk van te voren te weten wie wel of geen gezag heeft. Een ding is duidelijk: als je eenmaal gezag hebt (gekregen, verworven of gepikt, dat doet er niet toe), dan is het voor ieder lid van de familie duidelijk hoe daarmee moet worden omgegaan.

Ik zal in mijn eigen genogram aangeven waar de gezagsdragers zitten en ook, voorzover dat mogelijk is, het ‘waarom’ toelichten. Ik begin op de 0-lijn. Deze oom, de derde “echte” zoon broer van mijn grootvader, heeft het gezag. Dat was oorspronkelijk toebedeeld aan mijn oudste oom, een aankomend arts, maar die is al op jonge leeftijd overleden (23 jaar). De daaropvolgende broer had een te zachtaardig karakter en heeft eigenlijk nooit veel status gehad en daarom kreeg de derde zoon het gezag gedelegeerd van mijn grootvader (volgens zijn kinderen heeft hij zich het gezag toegeëigend).

In deze familie is nog een gezagsdrager: mijn tante Agnes. Deze tante (de op een na oudste zus) heeft haar gezag verworven door speciale verdiensten. Zij heeft namelijk veel gedaan in de politiek en met name voor het vrouwenkiesrecht in Suriname. Op deze lijn is nog een derde gezagsdrager: dat is mijn moeder. Zij heeft véél gezag. Ze komt uit een matriarchaal systeem waar háár moeder, toen deze nog in leven was, de lakens uitdeelde.

Mijn moeder (77) woont overal. Ik weet nooit precies wanneer ze waar woont, want ze logeert afwisselend bij al haar kinderen.

Een voorbeeld uit onze familie:

Een van ons heeft in een grijs verleden iets heel ergs gedaan. Dat dat niet kon was voor eenieder duidelijk en dat was een reden voor mijn tante en mijn oom (van vaders kant) om mijn ouders ter verantwoording te roepen. Hun werd te verstaan gegeven dat zoiets nooit meer voor mocht komen. Mijn moeder heeft het er nog steeds over hoe ingewikkeld zij het vond om door dit patriarchale systeem tot de orde te worden geroepen. Zij is nog steeds verontwaardigd over dit incident.

In mijn generatie heeft mijn oudste zus het gezag vast in handen. Door mijn werk, mijn workshops, trainingen en dit soort lezingen heb ik (tot mijn schrik) ook gezag verworven. In mijn geval is, tenminste voorzover ik dat weet, het gezag niet van boven gedelegeerd. Het is mij dan ook op indirecte wijze duidelijk geworden dat ik het had. Dat gaat dan zo: ik werd door mijn oudste zusje gebeld over een probleem en op de hoogte gesteld van een strategie en/of oplossing. Uit het gesprek bleek dat ze mij als eerste belde en nog geen overleg met mijn oudere zussen had gehad. Hieruit moest ik concluderen dat ik tot gezagsdrager was gepromoveerd. Dat is een eer en is zeker belangrijk, maar maakt ook onzeker, want gezaghebber worden, geeft (een soms zware) verantwoordelijkheid. Door ontwikkelingen, life-events en migratie kunnen gezagsdragers hun functie verliezen. In het laatste geval worden deze vervangen door andere, in het gastland verblijvende familieleden. Soms zie je, zoals bij mijzelf, dat in het sociale netwerk dezelfde gezagsstructuren opduiken. Aan deze gezagsdragers wordt meer macht en zeggenschap verleend dan aan een "gewoon" westers netwerk.

In genogrammen moeten de gezagsdragers, liefst in kleur, in kaart worden gebracht. Zeker bij beslissingen over kinderen is dit noodzakelijk. Goed doorvragen, ook naar eventuele verschuivingen en veranderingen, is van belang.

De rol die kleur speelt

Ik heb voornamelijk verteld over de familie aan vaders kant: een patriarchaal Chinees systeem. Aan mijn moeders kant hebben we te maken met een matriarchaal systeem met een veel breder spectrum van rassen en met relatief kleine gezinnen. Mijn moeder is de oudste van twee dochters. Haar vader (opa) is de blanke zoon van een in 1882 uit Duitsland geëmigreerde Duitse vader (hij werd directeur van de strafgevangenis Fort Zeelandia in Paramaribo) en een Portugese moeder. Haar moeder (oma) is de jongste van drie dochters uit een huwelijk van een blanke Portugees-Joodse vrouw en een zwarte Creoolse man. Oma was donker van kleur.

(Huids)kleur speelt een gigantische rol bij (ex)koloniale systemen (ik denk eigenlijk overal en altijd). Huidskleur is nooit zonder betekenis in de relatie hulpvrager/hulpverlener en moet dus altijd aan de orde komen. Dat is ingewikkeld, want het is een gevoelig punt.

Haar kinderen (mijn moeder en tante) verschillen in huidskleur: mijn moeder is blank, tante enkele tinten donkerder. Mijn moeder is heel blank en mijn tante getint, dus moest er een "witte" tak in de familie zijn. Toen ik mijn moeder vroeg waarom overgrootvader uit Duitsland was gekomen, moest ze het antwoord schuldig blijven. Deze kant is "verdwenen", genegeerd. Toen deze grootvader van moeders kant overleed (moeder was toen vijftien), heeft oma gezegd:

"Weg met die hele familie van die man, want ze hebben me nooit geaccepteerd om mijn donkere kleur".

Het verhaal van het hoe en waarom in de familie van mijn grootvader, hoorde ik van tante Hedwig, die ik op aanraden van mijn moeder in Aruba opzocht.

Door mijn gevraag kwamen er stukken oud verdriet boven, met name van de niet-acceptatie op grond van de donkere huidskleur van haar zus en wat dat betekend heeft voor de relaties met haar moeder en haar zusje. Mijn moeder is een weerspiegeling van de paradox van de witte en de zwarte wereld. In één zin kan ze dubbele dingen zeggen als:

"Die Creolen die laten zich ook alles zeggen, maar die Nederlanders moeten niet denken dat zij hier de baas zijn".

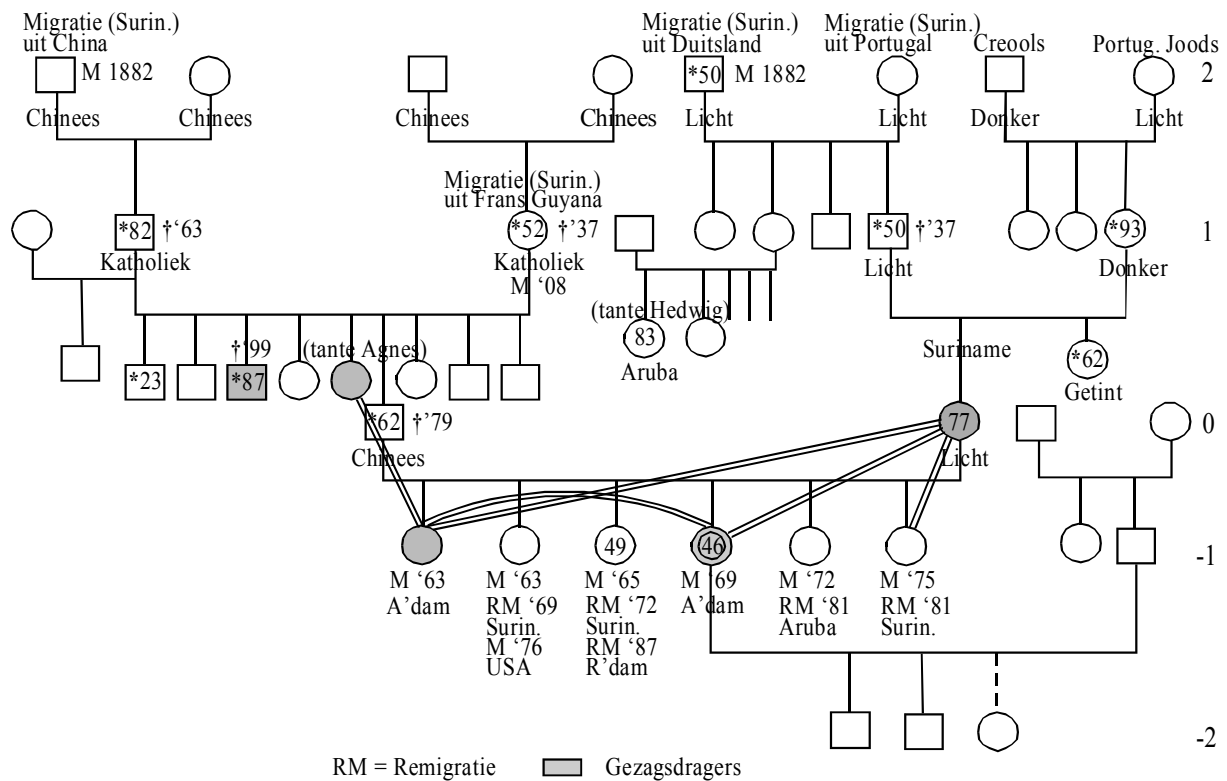
Besluitvorming

Voorbeeld van de besluitvorming in een wij-systeem

Een Afrikaanse maatschappelijk werker die werkzaam is bij instelling de Opbouw, op de Afdeling Voogdij en Gezinsvoogdij voor alleenstaande minderjarige asielzoekers, vertelt:

"Ik had drie Somalische kinderen bij een oom in Groningen geplaatst. Deze oom kon helaas niet langer voor de kinderen zorgen. De drie families die ik in Nederland bereid heb gevonden om ze op te nemen, willen geen van drieën alle drie de kinderen. De ene wil er wel twee, de anderen één, maximaal twee.

Ik heb mijn hoofd gebroken over welke twee je bij elkaar moest houden, totdat een van de familieleden zei "dat is niet zo'n probleem, je moet onze grootvader in Nairobi bellen".

Figuur 2 *Gezagsdragers, huidskleur en besluitvormingsstructuur rond het welzijn van de familieleden*

Zo gezegd, zo gedaan en grootvader bepaalde dat het gezin in Dordrecht dat één kind wilde er twee zou krijgen, dat de familie in Amsterdam er geen een kreeg, want die had een groot probleem en dat de derde, die in Nijmegen woonde, er één zou moeten opnemen. Zo gebeurde het en niemand binnen de familie heeft daarover geruzied of gesteggeld. De maatschappelijk werker was echter het meest verbaasd dat hij er zelf niet opgekomen was. Zijn vroegere, cultuureigen hulpverleningsstrategieën waren ondergesneeuwd geraakt door westerse hulpverleningsideeën.

Het is van belang om in een familie uit te zoeken wie het voor het zeggen heeft. Het is niet belangrijk of jij, de hulpverlener, met cliënten een belangrijke band aangaat. Belangrijker is diegenen die die band al hebben op te sporen en hen te laten E-mailen, bellen of vliegen.

Mijn genogram wordt steeds vollediger. In Figuur 2 zijn de gezagsdragers aangegeven. De huidskleur staat erbij getekend. Ook is aangegeven wanneer wij (mijn zussen en ik) naar Nederland zijn gekomen. Deze migratie was een belangrijke gebeurtenis in ons leven, maar voor ik hier op in ga bespreek ik eerst migratie in zijn algemeenheid om daarna aan de hand van een voorbeeld uit mijn familie in te gaan op de implicaties van de migratie van een wij-systeem voor het opnieuw vorm geven aan "sociaal" moederschap (Venema, 1992).

Migratie

Migratie als levensfaseovergang

Migratie kun je zien als een bijzondere levensfaseovergang (Jessurun, 1994, blz. 186). Een mens, het hele systeem, is kwetsbaar in dergelijke faseovergangen. Ik verwijs hierbij naar het schema dat Van

Bekkum met andere cultureel antropologen heeft ontwikkeld (Van Bekkum et al., 1996). Migratie zien zij als een transitie, met een “rite de passage”, waarin drie fasen zijn te onderscheiden:

- * het afscheid nemen: er vindt onthechting plaats en oude rolpatronen moeten worden losgelaten. Dit gaat gepaard met rouw (Akhtar, 1995).
- * de tussenfase: een verwarrende fase waarin niets zijn eigen plek meer heeft. Zij noemen dit de liminele fase (limineel = op de drempel). Een fase waarin problemen zich kunnen manifesteren, maar waarin ook nieuwe ideeën en inzichten kunnen helpen om creatieve oplossingen te vinden. Boedjarath (1996) noemt deze fase de “tussencultuur”.
- * de reïntegratie, De fase van opnieuw hechten. Er is aanpassing aan het nieuwe systeem, de rolpatronen stemmen overeen respectievelijk conflicteren niet meer met die van het gastland.

Migreren is altijd een cultuurovergang en ik vind het belangrijk om aandacht te besteden aan de bijzondere kwetsbaarheid in de liminele fase. Heimwee, verlies van het bekende, spanning voor het onbekende én hoop op een andere (betere) toekomst spelen een grote rol. In deze fase is de kans het grootst dat het systeem van de rails raakt en aanklopt bij de hulpverlening.

Hulpverlening in de liminele fase

Hulpverlening in deze fase zou moeten inspelen op de krachten waarmee families in hun oorspronkelijke systeem hun moeilijkheden en tegenslagen het hoofd boden. In wij-systemen zijn zaken als loyaliteit, relationele verbondenheid en gezamenlijke historie belangrijke positieve factoren. De veerkracht van zo'n systeem wordt gevoed door overlevingsstrategieën die gezaghebbende leden uit de samenleving en uit de familie met succes hebben aangewend. Ook cultuurgebonden normen en waarden vertegenwoordigen een verbindende kracht.

Het is, denk, ik belangrijk om je als hulpverlener te realiseren dat in wij-systemen in de liminele fase niet het ontwikkelen en verwerven van individuele autonomie de belangrijkste rol speelt als overlevingsstrategie, maar autoriteit, onderlinge afhankelijkheid, saamhorigheid en familiecontinuïteit (Lau, 1995).

In de hulpverlening aan migranten (of vluchtelingen of überhaupt ouders die het gevoel hebben dat ze hun systeem kwijt zijn), ga je als een beroepsherinneraar (Ramdas, 1996), als een antropoloog, met de cliënt op zoek naar de rode draden die voor de inbedding in de cultuur en de groep zorgden. En als je die vindt, moet je proberen samen met hen, de ouders, de mazen te dichten. Je zoekt samen met de ouders naar de mechanismen van besluitvorming in de familie, naar wat de belangrijkste normen en waarden van het systeem zijn en wie toezien op de handhaving daarvan. Het gebruik van een genogram is daarbij een goed hulpmiddel (Jessurun, 1994). Stel ook vragen over de context:

- * *hoe* zijn jullie manieren, je tradities, je waarden, je normen?
- * *hoe* geven jullie vorm aan familiecontinuïteit?
- * *wat* zijn jullie oplossingsstrategieën?
- * *wie* zijn de beschermheren en -vrouwen?
- * *wie* mag wanneer wat zeggen?

Wat zijn de consequenties van deze benadering voor ouderschap. Het is voor migranten in een land waar individualistische waarden en normen hoog aangeschreven staan van belang om te werken aan zelfontplooiing, zelfverantwoordelijkheid en het maken van eigen keuzes. Maar tegelijkertijd moet er plaats zijn voor vormen van dit zelfbewustzijn waarin plek is voor beide culturen. Behulpzaam hierbij zijn vragen als:

- * wat wil *jij*?
- * wat besluit *jij*?
- * in hoeverre ben *jij* vrij om je eigen keuze te maken?
- * *wie* heeft daar nog meer iets over te zeggen?

Ouders zijn in de verwarring van de liminele fase geneigd om te vergeten wat hun eigen bronnen zijn. Het is belangrijk om die te zoeken en natuurlijk samen met de ouders. Je kunt niet alles weten van alle culturen. Amsterdam heeft ongeveer 150 nationaliteiten (Volkskrant, 1999), dat zijn er 30 meer dan in New York. Het is niet de bedoeling het voortouw te nemen of het voorbeeld te willen zijn. Blijf langs de zijlijn staan.

Vraag ook:

- * hoe zijn *jullie* manieren?
- * hoe doen *jullie* dat?

en

- * hoe mag *jij* zijn?
- * hoe mag *jij* doen in de opvoeding als ouder in deze familie?, enz.

Ik was nog maar net in Nederland toen ik geconfronteerd werd met de verschillen in opvattingen over omgaan met een kind aan deze en gene zijde van de oceaan. Ik was een jaar of zestien en hoorde de moeder van een vriendin van mij tegen het anderhalf jaar oude broertje zeggen "Oh wil je vandaag niet naar oma?, nou morgen dan?" Dat wilde er bij mij niet in: niet gaan? wel gaan? kom nou, dat ga je een luierkind niet vragen. Ik was gewend aan: "wát, brutaal worden? we gaan nú!" of "wat zou oma hiervan zeggen?"

Sta open voor andere invalshoeken en laat je gidsen

Onderdeel van de liminele fase is de 'culture shock' waarmee alle migranten te maken krijgen. Zij komen in een voor hen onbegrijpelijke cultuur met onverklaarbare situaties terecht. Mijn 'culture shock' was bijvoorbeeld de Nederlandse schuldcultuur *versus* mijn eigen schandecultuur:

Het vriendje van mijn jongste zoon deed het minder goed op zwemles en zijn moeder zei tegen mij: "Jij gaat zeker elk weekend met hem zwemmen, dat hij het zo goed kan?" Ik zei: "Nee, hij heeft gewoon een goeie hand/ beencoördinatie, weet ik veel".

Toen ze zei: "Ik begrijp toch niet, waarom hij beter kan zwemmen dan mijn zoon," dacht ik: "Deze mevrouw denkt in totaal andere termen. Alles wat zij doet heeft gevolgen voor haar kind. Als zij iets niet doet, loopt het niet goed af met hem; als zij iets wel doet wil ze de resultaten daarvan zien. Ik denk helemaal niet zo. Als mijn zoon minder goed zwemt dan zijn leeftijdgenoten, jammer dan. Als mijn zoon het lef heeft om te blijven zitten, dan voel ik mij daar niet schuldig over, maar hij zet wel mijn hele familie te schande".

Met andere woorden, *ik* voel me niet schuldig, maar *wij* ervaren de schande.

Hoe overleeft het sociaal ouderschap de migratie

Ik ga nog even terug naar de genogrammen om er in aan te geven hoe in onze migratiegeschiedenis het ouderschap functioneerde. U kunt uit Figuur 2 afleiden hoe een systeem als het onze vorm geeft aan opvoeding en ouderschap. Kenmerkend is dat we ver van elkaar verwijderd wonen. Goed ouderschap betekent voor ons, zorgen dat je kind goed terecht komt. Het was belangrijker om te studeren, dan om in de buurt te blijven, (zoals ook terugsturen van een kind naar Marokko vanuit dat perspectief legitiem is). In Figuur 2 is te zien dat mijn zussen en ik naar Nederland gestuurd zijn (voor studie): de twee oudsten in 1963 de derde in 1965 en ik in 1969; de twee jongsten respectievelijk in 1972 en 1975.

Weten wanneer iemand naar Nederland is gekomen is van belang, omdat het klimaat ten opzichte van migranten sterk veranderd is (Tjin A Djie, 1997). Zo was de houding tegenover migranten in 1963 een hele andere dan in 1972 en 1975. In 1963 was het nog betrekkelijk rustig aan het migratiefront. Tussen 1972 en 1975 kwamen er, in verband met de onafhankelijkheid van Suriname, driehonderdduizend andere Surinamers met mijn zusjes mee. Mijn oudste zussen en ik hebben het eenvoudiger gehad om een plek te vinden dan de jongsten. Tegenwoordig, met die honderdduizenden vluchtelingen en alle illegalen, ligt de zaak nog ingewikkelder dan in de zeventiger jaren.

Enveloppent: het beschermjasmodel

Onze familie zit verspreid over de hele wereld. Mijn oudste zus is net als ik in Amsterdam blijven wonen, de volgende is na vijf jaar Suriname naar Amerika gegaan en mijn derde zus woont nu na tien jaar Suriname weer in Rotterdam. Mijn op een na jongste zus is naar Aruba vertrokken en de jongste is teruggegaan naar Suriname. Mijn moeder reist het hele jaar alle kinderen af om, zoals zij zelf zegt, "de relatie met iedereen te kunnen onderhouden", maar ook om te kunnen regelen, steunen en besluiten te nemen (Figuur 2).

Het interessante is nu, dat ondanks de spreiding over verschillende werelddelen, het systeem van onze grootfamilie intact blijft. Daar dragen uiteraard de toegenomen mobiliteit en de gemakkelijke

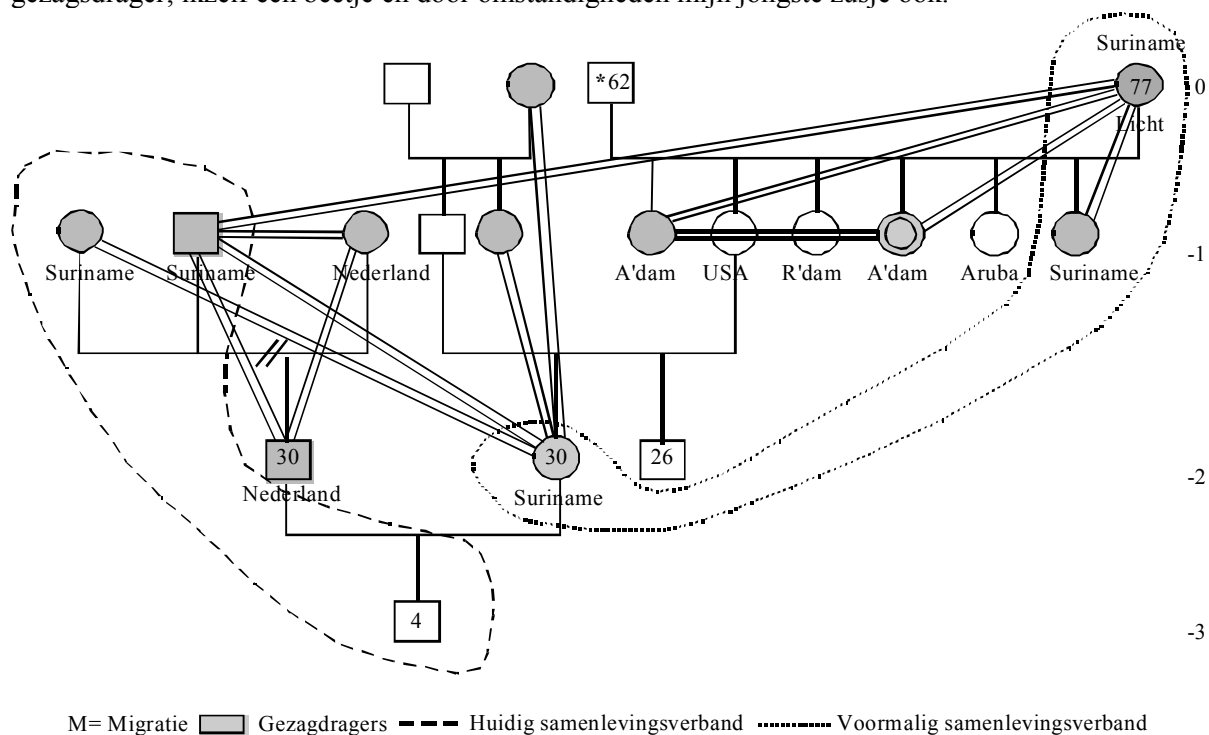
communicatie aan bij, maar ik vind het indrukwekkend te zien hoe veerkrachtig het wij-systeem is en hoe inventief ouders zijn bij het opnieuw creëren van een beschermstelsel. Yagyahoui gebruikt hiervoor de term ‘enveloppement’ (Yagyahoui, 1988). Het woord komt uit de Franse transculturele psychologie en betekent zoveel als inbedding in de groep en in de cultuur. Sterman geeft er in zijn boek “Een olijfbom op de ijsberg” prachtige voorbeelden van (Sterman, 1996). Enveloppement, door mij ‘beschermjas’ genoemd, heb je heel hard nodig als je in angstige situaties terecht komt, met name bij migratie. De scheuring met je cultuur en de verwarring die erop volgt tijdens en vlak na de migratie vragen inbedding in een groep.

Tyno Venema heeft onderzoek gedaan naar het mechanisme van inbedding. Het ‘sociaal moederschap’ⁱⁱⁱ zoals hij dat noemt, blijft intact na de migratie, zeker in matriachale Creoolse familiestelsels (Venema, 1992). Ikzelf denk dat in veel migrantensystemen de beschermjas na de migratie op verschillende manieren blijft functioneren. Het zijn wij-functionerende systemen en daarin zijn de leden voortdurend emotioneel aan elkaar verbonden. Het welzijn van de een is gerelateerd aan het welzijn van de ander. Bij verlies en andere ingrijpende gebeurtenissen denderen de emoties dan ook door alle generaties heen. Dat zijn er soms vijf of zes. Voor een buitenstaander lijkt zo’n grootfamiliesysteem misschien een chaos, een kluwensysteem, maar dat is het beslist niet (zie ook De Jong, 1991). Het is een goed gedefinieerd systeem waarbinnen men weet waar men aan toe is. Ikzelf ben geneigd te zeggen dat niet-westerse wij-functionerende systemen weliswaar lijken op kluwensystemen maar dat het de positieve varianten ervan zijn.

Ik hoop dat ik het functioneren van een dergelijk systeem aan de hand van mijn genogram heb kunnen verduidelijken.

Twee werelden

Tot slot een voorbeeld uit mijn familie over het dilemma dat ontstaat wanneer vertegenwoordigers uit twee werelden, de Ik- en de Wij-cultuur, vanuit een gezamenlijke verantwoordelijkheid aan ouderbegeleiding en ‘family continuity’ gaan werken (McFadden & Whitelaws-Downs, 1995; Merkel-Holguin et al., 1997). Ik doe dat aan de hand van een deelgenogram van mijn familie (Figuur 3). Bovenaan zet ik: mijn vader (hij is overleden, helaas), mijn moeder en mijn zusjes. Oudste zus is gezagsdrager; ikzelf een beetje en door omstandigheden mijn jongste zusje ook.

Figuur 3 Deelgenogram van de familie Tjin A Djie

Een van mijn zusjes heeft een dochter. Op haar zestiende is zij naar mijn jongste zusje en mijn moeder in Suriname gestuurd.

Zij heeft daar in Suriname een man ontmoet en ze kregen een zoon, die nu vier jaar oud is. Het is het eerste achterkleinkind van mijn moeder en zij is apetrots. Maar er ontstonden moeilijkheden bij de opvoeding en mijn nichtje heeft met ieders goedvinden haar zoon bij de grootvader van vaderszijde gebracht. De vader is naar Nederland vertrokken en woont nu bij zijn moeder.

De grootvader van het jongetje is gescheiden en hertrouwd, maar onderhoudt nog steeds een intensieve band met zijn voormalige echtgenote. Dat deel van de familie wordt gekenmerkt door sterke en dominante personen met hechte banden: zowel de vader als de grootvader en de twee grootmoeders hebben het voor het zeggen over het kleintje, en uiteraard zijn moeder.

Intussen vindt mijn oudste zus dat zij zich er ook mee moet bemoeien en ze vraagt zo nu en dan mij om advies (een van de eerste signalen van mijn toegenomen gezag). Maar het verhaal is nog niet af, want ook de tante en oma uit de schoonfamilie van mijn zus, die destijds ook voor mijn nichtje gezorgd hebben, vinden dat zij recht van spreken hebben wanneer het gaat over mijn achterneefje.

Als dit jongetje van vier met zijn grootvader of moeder naar Nederland was gekomen en hier in contact zou komen met de Nederlandse Jeugdzorg, wat zou er dan gebeuren?

Het gevaar bestaat dat de hulpverlener de betrokkenheid van een zo groot aantal personen als bemoeizuchtig en chaotisch zou hebben veroordeeld. Een hier opgegroeide en opgeleide ouderbegeleider vindt een dergelijk systeem al snel schadelijk voor de autonomie en het welzijn van het kind. De kans dat er handelend wordt opgetreden door bijvoorbeeld een ondertoezichtstelling of een uithuisplaatsing is niet denkbeeldig (Rottenberg, 1999). Dergelijk handelen diskwalificeert de familiebetrokkenheid en gaat voorbij aan de interne krachten van het systeem. Maar hoe verhoudt het denken van Van der Pas zich nu tot het bovenstaande?

Ouderbegeleiding volgens Van der Pas

Centraal in al haar werk en de reden waarom ik mij sterk aangetrokken voel tot haar gedachtegoed, is een onvoorwaardelijk respect voor ouders. Zij gaat ervan uit dat:

- * iedere ouder, waar ook ter wereld en in hoe een wankel positie dan ook, een besef van verantwoordelijk-zijn heeft;
- * iedere ouder daarin kwetsbaar is;
- * geen enkele ouder kan functioneren zonder buffers

Buffers

Sterk ouderschap is volgens Van der Pas (1998) een zaak van buffers. Buffers vangen klappen op en helpen het evenwicht te bewaren. De buffers waar ouderschap op drijft, zijn een steunend netwerk, een bevredigende taakverdeling, de mogelijkheid tot het innemen van een metapositie en de ervaring een goed genoeg ouder te zijn. Ouderschapsproblematiek komt voort uit disfunctioneren van een of meer buffers en psychosociale zorg kan zich het beste richten op herstel van de buffer(s).

Steunende netwerken zijn de sociale netwerken die mensen opbouwen en waar ze door gesteund worden en waar ze hun kracht uit putten. In de westerse cultuur is dat het conglomeraat van goede vrienden, kennissen, collega's, burens, de school, de dokter, enz. In de Wij-cultuur ligt dat anders. Daar fungeren bijvoorbeeld vrouwengemeenschappen als buffer (Jessurun & Limburg-Okken, 1993). Belangrijke buffer in mijn familie is het netwerk van de grootfamilie, waarin de gezaghebbenden meestal de bronnen van steun, de positieve krachten zijn. Ik denk overigens dat dat voor heel veel families geldt.

Dat een bevredigende taakverdeling een stabiliserende factor is, hoeft geen betoog. Ik ga wel nader in op het begrip metapositie en de ervaring een goede ouder te zijn.

De metapositie ziet Van der Pas als de belangrijkste buffer. Het is het vermogen van ouders om vanuit een coachpositie naar het eigen functioneren als ouder te kijken en de gang van zaken zonedig bij te sturen. Bij veel migranten uit niet-Westerse culturen is oordeel over het eigen functioneren niet relevant. Bijsturen geschiedt op instigatie van de gezaghebbenden in de familie. Deze ouders

onderwerpen zich aan hun correcties en besluiten. In dit systeem is dát overleg de metapositie (vgl. Van der Pas, 1998, pag 32). Het is dus niet het corrigerend vermogen van een individu maar dat van een heel systeem. Dit betekent ook dat de personen in die metapositie meer doen dan meekijken en meedenken. Het zijn "bemoeiallen" wier macht en invloed je niet mag en moet onderschatten.

Een beetje in het verlengde hiervan ligt de buffer om jezelf als een goed genoeg ouder te ervaren. Het gevoel een goede ouder te zijn, komt bij ons niet uit je zelf. Het komt voort uit de bevestiging en de erkenning van je functioneren door de gezagsdragers van het systeem.

Als je als ouderbegeleider dit corrigerende systeem niet op waarde schat, of erger nog: wanneer je het als storend negeert of bagatelliseert, dan knip je toch al kwetsbare ouders "los" van hun systeem, met alle gevolgen van dien (Tjin A Djie, 1991). Het ingewikkelde hierbij is dat dit voor westers geörienteerde hulpverleners een wezenlijk andere positie inhoudt dan men gewend is in te nemen. Het gaat verder dan "er rekening mee houden". In eerste instantie ben je als hulpverlener echt niet méér dan een facilitator, iemand die mogelijkheden schept opdat het systeem kan overleggen, oplossingsstrategieën bedenken en die ook uitvoeren. Dit laatste, de verantwoordelijkheid en de besluitvorming rond kinderen over te laten aan het systeem (family group decisionmaking), blijkt voor de hedendaagse hulpverlening haast onverteerbaar (Merkel-Holguin et al., 1997; Ryburn, 1997). Je loopt hier aan tegen het verschil tussen de gebruikelijke exclusieve therapeut-cliënt relatie die de westerse hulpverlening en therapie kenmerkt en de uitgangspunten van de ouderbegeleiding. Bij de laatste is de ouder expliciet eindverantwoordelijk en neemt de beslissing die in zijn of haar systeem adequaat is. Maar wat, wanneer de eindverantwoordelijkheid in handen ligt van een vreemde, ver verwijderde grootfamilie die beter weet wat er voor het kind het beste is? Dat vraagt van de hulpverlener niet alleen inzicht in het functioneren van het systeem, maar ook een andere houding. Want als ouderbegeleider van migrantgezinnen probeer je de ideeën van de grootfamilie helder te krijgen en houd je je bezig met de vraag of er voldoende draagvlak voor is. Samen met de ouders moet er vervolgens een vertaalslag gemaakt worden naar de Nederlandse situatie.

Om dat te doen, moet je als het ware deel gaan uitmaken van het systeem, waarschijnlijk in de functie van gezagsdrager. Op zichzelf hoeft dat geen probleem te zijn, ware het niet dat westerse hulpverleners zich in deze positie ongemakkelijk voelen en het gezin, dat hen bijvoorbeeld thuis belt om advies, als dwingend en grensoverschrijdend ervaren. Een dergelijke positie vereist een behoorlijke dosis interculturele competentie.

In het geval van mijn neefje zou het een goede strategie zijn om samen met de ouders te werken aan de kwaliteit van de buffers, bijvoorbeeld door het steunend netwerk te versterken. Het belangrijkste is echter om de gezagsstructuur in kaart te brengen, de functionaliteit ervan te onderzoeken en zo nodig te reactiveren. De gezagsstructuur geeft een blauwdruk van de metapositie van de beslissingsbevoegde(n). Alleen in een goed functionerend gezagssysteem wordt een voor alle partijen bevredigende oplossing gevonden, zoals in het voorbeeld van de Afrikaanse maatschappelijk werker.

Realiteit van alle dag

Door steeds bezig te zijn met mijn interculturele competentie en mij steeds weer te verdiepen in de mogelijkheden en onmogelijkheden om de ouderbegeleiding van een theoretisch kader te voorzien, kom ik mijn krachten, maar ook mijn beperkingen tegen. Een belangrijk moment was toen ik mij realiseerde dat ik, die al zo lang in Nederland ouders begeleid, toch soms in de valkuil glijd dat ik denk beter te weten hoe de zaak in elkaar steekt. Als ik aan ouders vroeg:

- * "hoe denkt uw oma hierover"?
- * "waar staat uw moeder in dit verhaal"?
- * "waar zijn alle neven en nichten"?
- * "waarom komen ze niet langs om te helpen bij de opvoeding"?

volgde er soms een ongemakkelijk zwijgen. En dan stond ik met lege handen. Want ik kan niet zoveel met een alleenstaande moeder en een dochter die zeggen dat ze echt niemand hebben bij wie ze te rade kunnen gaan; dat er echt niemand is die hun voorstelt het zus of zo te doen, of die een beslissing voor hen neemt. Dan wist ik het niet meer. Ook ik had moeite me in te leven in de ander, om te accepteren dat er meerdere waarheden bestaan.

Ook in het voorbeeld in het begin, van de botsing tussen mijn etnische achtergrond en die van de conrector, is er sprake van twee waarheden: de zuiver op individuele vrijheid en persoonlijke

ontplooiing gebaseerde opvatting dat kinderen er recht op hebben om altijd alles te weten en de mijne die er van uitgaat dat het systeem prevaleert en dat besluitvorming altijd plaatsvindt met het doel de optimale oplossing voor het geheel te leveren.

Wanneer wij beiden in staat geweest waren om het bestaan van dit spanningsveld te signaleren, ik door mijn wrevel te onderdrukken en desondanks een gesprek onder vier ogen voor te stellen en zij, mijn aarzeling bemerkend, door te vragen of ik misschien aan een andere mogelijkheid dacht, hadden we zeer waarschijnlijk een voor beiden bevredigende oplossing gevonden en zou dit op zich banale voorval niet een dagenlange, onderhuidse irritatie veroorzaken hebben. Zo'n oplossing vraagt van beide partijen enige culturele gevoeligheid en zeker wat culturele vaardigheid, maar de ervaring leert dat nieuwsgierig zijn naar de beweegredenen van de ander en je verdiepen in andermans cultuur tot verrassende en verrijkende ervaringen leidt. Dat hoeft geen zwaar en diepgravend onderzoek te zijn: op straat en in de winkels gebeurt het al. Vergelijk maar eens de verrijking van het aanbod op markten en supermarkten, in kledingzaken, muziekwinkels, restaurants, theaters, met die van zeg, twintig jaar geleden. Een grote diversiteit en een feest om te zien.

Dus wat dat betreft hebben wij, niet-westerlingen en westerlingen, elkaar hard nodig. Wij kunnen veel aan elkaar hebben en veel van elkaar leren. Ik denk inspiratie en moed te kunnen putten uit de samenwerking met de Sectie Ouderbegeleiding. Samen moeten we in staat zijn de methodiek ouderbegeleiding zo te bewerken dat het resultaat voor ouders en ouderbegeleiders in Nederland winst betekent.

Literatuur

- Akhtar, S. (1995). A Third Individuation: Immigration, Identity, and the Psychoanalytic Process. *Journal of the American Psychoanalytical Association* 43: 1051-1084.
- Bekum, D. van Ende, M. van den; Heezen, S. & Hijmans van den Bergh, A. (1996). Migratie als transitie: de liminele kwetsbaarheid van migranten en implicaties voor de hulpverlening. In: J. de Jong & M. van den Berg, *Transculturele Psychiatrie & Psychotherapie. Handboek voor hulpverlening en beleid*, blz 35-59. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Boedjarath, I. (1996). Vrouwengroepen: over oude principes en nieuwe doelgroepen. In: J. Mens-Verhulst. & L. Schilder. *Debatten in vrouwenhulpverlening*. Amsterdam: Babylon & de Geus.
- Eviatar, H. (1989). *Persoonlijke mededeling*.
- Jessurun, C.M. (1994). Genogrammen en Etniciteit. In: J. Hoogsteder (red.), *Etnocentrisme en communicatie in de hulpverlening*, module IV: Interculturele Hulpverlening, blz. 171-194. Nijmegen: St. Landelijke Federatie Welzijnsorganisaties voor Surinamers.
- Jessurun, C.M. (1997). *Transculturele Vaardigheden*, 3e druk. Woerden.: Nationaal Instituut Gezondheidsbevordering en Ziektepreventie.
- Jessurun, C.M. & Limburg-Okken, A.G. (1993). Wij zijn allemaal zusters. Werken met een Marokkaanse vrouwengroep. *Groepspsychotherapie* 27: 5-12.
- Jong, J.T.V.M. de (1991). Vreemde gezinnen. *Maandblad voor de Geestelijke Volksgezondheid* 46,9: 924-937.
- Ka□it□iba□i, C. (1996). *Family and Human development across cultures. A view from the other side*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Lau, A. (1995). Gender; power and relationships, Etnno-cultural and religious issues. In: C. Burk & B. Speed (Eds), *Gender, power and relationships*. London: Routledge.
- Martin, J.N. & Nakayama, T.K. (1997). *Intercultural Communication in Contexts*. London: Mayfield.
- McFadden, E.-J. & Whitelaws-Downs, S. (1995). Family Continuity: The New Paradigm in Permanence Planning. *International Journal of Family Care* 7,1: 40-60.
- Meekeren, E. van (1991). Psychiatrie in Suriname. *Maandblad voor de Geestelijke Volksgezondheid* 46,11: 1206-1217.
- Merkel-Holguin, L.; Printz-Winterfield, A.; Harper, C.J.; Coburn, N.A. & Fluke, J.D. (1997). *Innovations for Children's Services for the 21st Century: Family Group Decision Making and Patch*. Englewood, CO: American Human Association.
- Pas, A. van der (1998). *Handboek Methodische Ouderbegeleiding 8. Ouderschap en migratie*. Rotterdam: Ad. Donker.
- Ramdas, A. (1996). *De beroepsherinneraar en andere verhalen*. Amsterdam: De Bezige Bij.

- Roth, J. (1996). *Workshop Intercultural concepts 3rd European Summerseminar in Intercultural Studies*. Leuven.
- Rottenberg, H. (1999). Een brief aan de koningin. *Volkskrant* 8 mei: 10.
- Ryburn, M. (1997). Besluitvorming binnen de familie: een model voor empowerment. Verslag van het Landelijk Congres: *Familie- en sociale netwerkplaatsingen in de pleegzorg, Amersfoort, 22 feb 1996*, blz. 11-29. Nijmegen: Federatie Pleegzorg.
- Sterman, D. (1996). *Een olijfboom op de ijsberg. Een transcultureel-psychiatrische visie op de behandeling van de problemen van jonge Noord-Afrikanen en hun families*. Utrecht: Nederlands Centrum Buitenlanders.
- Tjin A Djie, K. (1997). Familie plaatsingen binnen migranten families. Belicht vanuit kleur. *Verslag van het Landelijk Congres: Familie- en sociale netwerkplaatsingen in de pleegzorg, Amersfoort, 22 feb 1996*, blz. 55-59. Nijmegen: Federatie Pleegzorg.
- Tjin A Djie, K. (1991). *Een kind overgevlogen. De begeleiding van Surinaamse en Antilliaanse familieplaatsingen.*, V.O. Scriptie. Amsterdam: Voortgezette Opleidingen.
- Triandis, H.C.; Vassiliou, V.; Vassiliou, G.; Tanaka, Y. & Shanmugam, A.V (1972). *The Analysis of Subjective Culture*. New York: Wiley.
- Valk, L. van der & Baauwbeen, H. (1995). De kunst van het overleven: Marokkaanse jongens. *Methodiek en Communicatie, Hoofdstuk 1: Handelen, sparen en veroveren. Achtergronden van de dominante culturen in Nederland*. Utrecht: van Arkel.
- Venema, T. (1992). *Famiri Nanga Kulturu. Creoolse sociale verhoudingen en Winti in Amsterdam*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Volkskrant (1999). Amsterdam gaat inspelen op diversiteit bevolking. *Volkskrant* 17 juni: 12.
- Wekker, G. (1994). Eindelijk kom ik tot mezelf. Subjectiviteit in een Westers en een Afro-Surinaams universum. In: J. Hoogsteder (red.), *Etnocentrisme en communicatie in de hulpverlening, module IV: Interculturele Hulpverlening*, blz. 45-60. Nijmegen: St. Landelijke Federatie Welzijnsorganisaties voor Surinamers.
- Yahyaoui, A. (1988). Consultation familiale ethnopsychanalytique et cadre interculturel: le discours à double voie ou le secret de Polichinelle. *Perspectives Psychiatriques* 27: 206-214.

Dankwoord

Je verleden is je bescherming voor je toekomst (Bouchra)

Dit verhaal was nooit geschreven zonder mijn Chinees-Surinaamse familiegeschiedenis en de, zij het wat aarzelend gegeven toestemming, om dit verhaal ter illustratie te gebruiken en ook niet zonder Eric Burgmans. Al in 1991 spoorde hij mij aan om het een en ander uit te dragen.

Belangrijk was ook het klankbord van Dirck van Bekkum. Moeizaam maar heel inspirerend hebben we cultuurverschillen tussen de wij-werelden van zwarte migrantenvrouwen en de ik-werelden van academische (witte) mannen overbrugd. Ik had er wel eens slapeloze nachten van om het te bevatten en te absorberen, maar: "*du choc des opinions jaillit la vérité*".

Ook was dit verhaal er niet gekomen als Laura Schermer, Monique Bolung en Ellen Meijer mij niet als engelen hadden omringd, en zeker niet als Nel Jessurun, als intellectuele ouder, mij niet had aangespoord, streng had toegesproken, liefdevol taken had overgenomen en mij met zorg en aandacht tijdens het baringsproces had omringd.

Verder spreek ik mijn dank uit voor de grote ruimte die ik voor dit soort activiteiten krijg van "mijn mannen".

Zij allen maken deel uit van mijn warme, kleurige beschermjas, de hedendaagse afgeleide van de oude familie- en verwantschapstructuren.

Curriculum

K. Tjin A Djie

Kitlyn Tjin A Djie (Paramaribo, 1953), voltooide na het HBO, K&O de Voortgezette Opleiding met als specialisatie: Methodiekontwikkeling en Beroepsinnovatie Therapeutisch Maatschappelijk Werk). Ze is transcultureel systeemtherapeut i.o.

Vanuit haar functie als hulpverlener en trainer heeft ze zich gespecialiseerd in transculturele jeugdhulpverlening. Ze is werkzaam als stafmedewerker bij de Stichting AFRA-Boddaert PPJ in Amsterdam en als docent/trainer bij de Hogeschool van Amsterdam. Daarnaast werkt ze als freelance transcultureel opleider en begeleidt ze interculturalisatieprocessen in families en organisaties.

Tjin A Djie is als moderator en mede-oprichter actief in het Collectief Transculturele Therapeuten en de Stichting Family Continuity International. In die hoedanigheid heeft zij vele cursussen, workshops, trainingen en lezingen gegeven in binnen en buitenland.

Noten

ⁱIn de westerse cultuur zijn individu en zelfontplooiing belangrijk en bepalend (autonomie, zelfbeschikkingsrecht) voor het welzijn van de deelnemers, in de meeste andere culturen domineren de groepsidentiteit en het gevoel van verbondenheid. Het welzijn van een individu kan/mag nooit het belang van de groep overschrijden (Jessurun & Limburg-Okken, 1993, Wekker, 1994).

ⁱⁱDe term 'gezagsdrager' gebruik ik voor personen die binnen een grootfamiliesysteem bij besluitvormingen en de voorbereidingen daarop een grotere inbreng hebben. Zij bezitten een gegunde of opgedragen autoriteit en zijn uit hoofde daarvan verantwoordelijk voor het welzijn van de familie.

ⁱⁱⁱIn een groot deel van de huishoudens in Wij-culturen wordt het gros van de taken door de vrouwen verricht. Naast de verantwoordelijkheid voor het (economisch) huishouden speelt de opvang en opvoeding van de kinderen een centrale rol. Anders dan in traditioneel westerse gezinnen zijn de begrenzings van wat als "gezin" gezien wordt veel ruimer en wordt het moeders vaak gedaan door meerdere vrouwen binnen het familienetwerk. Het maakt daarbij niet uit of deze van dezelfde generatie (tantes) of van een verschillende generatie (moeder/ grootmoeder) zijn. Voor de kinderen is het hebben van diverse moeders geen probleem, zij maken onderscheid door middel van de naam: moeder Nita of moeder Agnes. Aangezien de familie de uiteindelijke verantwoordelijkheid draagt voor het resultaat worden eventuele conflicten in dit systeem op een hoger niveau beslecht.